ZBORNIK RADOVA O MARIJANU LANOSOVIĆU
(Znanstveni skup, Slavonski Brod, 19. i 20. studenog 1982),
str. 113-122, Osijek, 1985.

LADISLAV ŠABAN, *Zagreb*

GLAZBA U SLAVONSKIM SAMOSTANIMA U LANOSOVIĆEVO VRIJEME

»Glazba je oduvijek bila bitan element franjevačke Objave,« — kaže Friedrich Riedel.[1] I zaista, bacimo li pogled u povijest, uočit ćemo golem doprinos franjevaca razvitku duhovne glazbe u kasnom srednjem i novom vijeku. Samo iz srednjeg vijeka poznato je preko 100 franjevačkih melodija, dok je pjesničkih tekstova daleko više, među kojima se naročito ističu tri: *Himna Bratu Suncu* sv. Franje Asiškoga, zatim sekvencija mrtvačke mise *Dies Irae* te *Stabat Mater;* prva se sekvencija pripisuje Franjinom učeniku Tomi iz Čelana, dok se druga ranije pripisivala Jacoponeu da Todiju, u novije vrijeme pak sv. Bonaventuri.[2]

U novom vijeku broj je franjevačkih skladatelja upravo impozantan — neki spominju brojku od oko 400 autora — od kojih neki znače u zapadnoj glazbi pravu prekretnicu: *Gioseffo Zarlino* (1517—1590) postavio je sredinom 16. stoljeća teoretske temelje modernoj harmoniji, *Girolamo Diruta* (oko 1550 — poslije 1612) napisao je prvi traktat o sviranju na orguljama i čembalu, dok je *Lodovico Viadana* (oko 1560—1627?) svojim skladbama početkom 17. stoljeća otvorio crkvenoj glazbi nove putove usmjerivši je monodiji uz instrumentalnu pratnju. Putovima koje je Viadana utro ide Lukačićev učitelj Finetti, a i sam Ivan Lukačić (1585—1648), naš domaći franjevački skladatelj 17. stoljeća evropskog formata.

Glazbena djelatnost franjevaca nije izostala ni u našim stranama, bila je i pod najtežim uvjetima prisutna u životu samostanskih zajednica, kako su naročito posljednjih godina pokazala istraživanja po knjižnicama raznih samostana. Već je do sada iskrsnuo iz tame zaborava niz dosele nepoznatih imena naših franjevačkih skladatelja i skriptora glazbenih rukopisa, iako je daleko najveći broj sačuvanih djela ostao anoniman, prema poznatom načelu: »Omnia ad maiorem Dei gloriam.«

---

1. *Friedrich W. Riedel,* Franziskanische Liturgie und Musik, katalog izložbe *800 Jahre Franz von Assisi,* Krems-Stein 1982, 729.
2. *Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG), članak *Franziskaner* (Heinrich Hüscher), IV, 823—841.

No ono po čemu su franjevci naročito zaslužni jest, to da oni već od, samih početaka svoga reda stvaraju i njeguju duhovnu popijevku na narodnim jezicima, osobito u vezi s Marijinim kultom, kojega su glavni širitelji. Najsuptilnije i najpoetičnije srednjovjekovne marijanske popijevke većinom su franjevačke. Kako su franjevci već od početka jedan od najraširenijih redova uopće, a takvi su ostali do danas, lako je zamisliti od kolike je važnosti njihova uloga u stvaranju i širenju evropske crkvene popijevke, posebno marijanske i pokajničke, što se na određeni način proteže i na Hrvatsku.

Ograničujući se u ovom prikazu isključivo na rad franjevaca u Slavoniji i Srijemu u Lanosovićevo doba, nakon upoznavanja i proučavanja sada već dosta brojne poznate sačuvane građe, došlo se do zanimljivog zaključka da u Slavoniji u 18. stoljeću treba razlikovati dva stilska razdoblja koja su uvjetovale specifične prilike u redu u vezi s političkom pripadnosti slavonskih samostana najprije provinciji Bosni Srebrnoj ili Srebreničkoj (do 1757), a poslije te godine pa do 1900. Kapistranskoj provinciji sa sjedištem u Budimu.

Dok je Slavonija bila u sklopu provincije Bosne Srebrne — u čijem su sastavu do 1735. godine i franjevački samostani u južnoj Dalmaciji — zamjetljiv je snažan utjecaj bosansko-dalmatinskih franjevaca.[3] Književni rad na području duhovne popijevke na hrvatskom jeziku, osobito onaj Ivana Bandulavića i Tome Babića, nalazi u Slavoniji naročito plodno tlo i više nasljedovatelja. Vodeća ličnost toga smjera je *Filip Vlahović* prozvan *Kapušvarac* (prije 1700—1755),[3a] koji je bio plodan sastavljač duhovne, marijanske i pokajničke poezije na hrvatskom jeziku prve polovice 18. stoljeća. Bio je uz to pisar i marljivi iluminator niza dragocjenih rukopisnih kantuala (poznati su: *velički* iz 1719, *požeški* iz 1720, *vukovarski* iz 1730. i *našički* iz 1737, koji je najljepši i najopsežniji od svih).[4]

Uz Kapušvarca ostavili su vrijedne manje rukopisne kantuale *Franjo Vukovarac* (1722)[5] i *Matija Jakobović* (1725)[6]. Samo prvi navodi kao autore svojih misa danas nepoznate talijanske franjevce *Francesca Antonija da Budrija i Francesca Milana da Bologne.*[7] Drugi pak, Jakobović, poziva se

---

3. Treba podvući značajnu činjenicu da su do 1735. godine upravo franjevci onaj jedini živi most koji je preko turske Bosne praktički spajao hrvatski sjever s jugom u jedinstvo u okvirima svoje redodržave, što na političkom planu nije bilo do 1918. godine ostvarivo.

3a. Na skriptama koja je Kapušvarac vlastoručno pisao studirajući 1717. godine u Opavi čitamo na naslovnoj strani: »THEOLOGIA MORALIS SEV CVRSVS THEOlogicus traditus atque completus a MM: VV: PP: Wenceslao Daudlebsky & Roberto Wohnsidler, Ord: Min: S: P: Nostri Francisci Reform: SS: Theologiae lectoribus actualibus, descriptus autem a Venerando Patre Fre Philippo Wlahovich a Kapusvar, ejusdem tunc temporis studioso. Oppaviae ad S. Barbaram V. & Martyr. gloriosissimam Anno MDCCXVII«. (Knjižnica samostana u Našicama).

4. Velički i požeški čuvaju se u knjižnici samostana u Slavonskoj Požegi, Vukovaru a našički u Našicama. Opsegom i likovno najbogatiji je našički, čija je svaka stranica uokvirena bogatim prepletom, vinjetama, malim i velikim inicijalima često fantastičnih likova. Velički i požeški nešto su manje raskošno iluminirani, ali također bogati arabeskama s biljnim motivima koji često napadno podsjećaju na šare slavonskih tikvica kao i vinjetama u obliku kita cvijeća ili vaza sa cvijećem vedrih akvarelnih boja. Inicijali su manje kićeni, ali ipak bojadisani. — O našičkom kantualu v. *L. Šaban — Z. Blažeković,* Izvještaj (dalje IZVJEŠTAJ) o dvogodišnjem sređivanju triju glazbenih zbirki u Osijeku i o pregledu glazbenih rukopisa i knjiga u franjevačkim samostanima u Slavoniji i Srijemu. *ARTI MUSICES* 11, Zagreb 1980, 1, 83—85. — Također: *Paškal Cvekan,* Franjevci u Albinim Našicama, Našice 1981, 163—170.

5. Šaban-Blažeković, IZVJEŠTAJ, 82—83. i faksimil naslovne strane.

6. Isti, IZVJEŠTAJ, 87 i faksimil naslovne strane.

7. Na naslovnoj strani Vukovarčeva rukopisa piše: »Missae compositae per

na muzikalije (ex libris) koje je dobio od Kapušvarca,[8] odakle mu, uz najviše anonima, i jedna (zapravo jedina poznata sačuvana) Kapušvarčeva skladba *(Božićna misa)*[9]; tima, zatim, pored latinskih i dva napjeva na talijanskom jeziku (indikativan podatak za provenijenciju te glazbe) te jedan na hrvatskom (Spasi, spasi Kraljice),[9a] koji je napjev sadržan već u Kapušvarčevu kantualu iz 1719. godine.

Čini se da je *Toma Babić* (1680—1750. — *Cvit razlika mirisa duhovnoga*, prvo izdanje, Venecija 1726)[10] neposredno utjecao na Kapušvarčev rad, jer njegove hrvatske napjeve nalazimo u većem broju tek između 1730. i 1737. godine. Ako i jest poticaj došao od Babićeva *Cvita*, Kapušvarac ipak samostalno uzima svoje pjesme i iz drugih izvora. Tek letimično i ne do kraja sprovedeno sravnjivanje pokazuje da je između 60 do sada poznatih Kapušvarčevih tekstova samo njih 7 iz »*Babuše*«,[11] 5 iz *Cithare octochorde* (drugo izdanje, 1723),[12] dok se kod jednog napjeva u vukovarskom kantualu čita bilješka da ga treba pjevati prema njemačkoj popijevci »Freut euch, ihr lieben Seelen« dakle je njemački.

Ako, dakle, Kapušvarčev rad nije posve originalan (on sam, uostalom, u predgovoru trećem dijelu našičkog kantuala neskriveno kaže da je te pjesme »sabrao i skupio i u ove knjige stavio«), taj rad nije originalan ni u Babića, kako je Jerolim Šitka[13] u novije vrijeme iscrpno prikazao, a nije u tom smislu originalan ni u ostalih franjevaca jer svi oni obrađuju, prerađuju, variraju tuđe popijevke. U tome je radu daleko važnija jedna druga dimenzija: oni pišu za svoj obični priprosti puk, pastire i djecu«,

---

R. F. Fr. Franciscum de Budrio ac descriptae per Fratrem Franciscum de Walkovarino Prov. Bosnae Argentinae Alumnum Ferria die 1722.« Misa br. 21 ima bilješku: »Messa del P. Francisco Milano di Bologna«. — Imena tih franjevačkih autora nisu zabilježena ni u najopširnijim enciklopedijama.

8. Naslovna stranica glasi: »LIBER MISSARVM Quas Ex Libris Rendi Pris Phillippi A Capusvar Ord: Min: S. Patris Francisci Obtium. Anno 1725 Die 22 Junii excerp. Matthias Jacobovich.« — Lijepe arabeske i vinjete podsjećaju također na Kapušvarca.

9. Ta bi se misa mogla smatrati kao »misa-parodija« (Parodiemesse) jer se u svakom stavku po više puta citiraju ili koriste motivi još i danas na obali najpjevanije božićne popijevke »U sve vrime godišća«.

9a. I taj jedini hrvatski ustvari je latinski napjev »Veni, veni, Creator«, zapisan u Kapušvarčevu našičkom kantualu (IV. dio, str. 182), u kojem se djelu nešto kasnije ponavlja i na hrvatskom jeziku kao »Spasi, spasi, Kraljice« (IV, 190). To je dobar primjer tzv. kontrafakture, čime se franjevci u velikoj mjeri služe.

10. Toma Babić, *Cvit razlike mirisa duhovnoga* (. . .), Venecija 1726 (I), 1736 (II) i mnogo kasnijih izdanja. — O tomu usp. Jerolim Šitka, *O. fra Toma Babić*, zbornik KAČIĆ I, Split 1967, 95—203.

11. Iz Babića su preuzete: »*Kad Divicu mi štujemo*« (B, 218; VUK, 15; NAŠ, III, 29); »*Koje čudo bi današnje*« (B, 304; VUK, 16; NAŠ, III, 21); »*O Marija, mati Božja, vazda divica*« (B, 307; VUK, 13; NAŠ, III, 17); »*Rascviljena Majka staše*« (B, 252; NAŠ, IV, 17); »*Veliko je sad veselje*« (B, 306; VUK, 17); »*Zdrava karvi Isusova*« (B, 243; VUK, 5); »*Zdravo Tilo Isusovo*« (B, 243, VUK, 4). — Metar Babićevih i Kapušvarčevih popijevki pretežno je u narodu popularni osmerac. Babić ima i tri napjeva dugoga stiha (8 + 5, potonje s refrenom) koje naziva »Pisma (popivka) poskočica« ili »Pisma poskočka«. Te je tri pjesme preuzeo i Kapušvarac (to su »Koje čudo«, »O Marija« i »Veliko je sad veselje«).

12. To su sljedeći napjevi (za usporedbu sam se mogao poslužiti samo III. izdanjem Cithare): »*Poslan bi Angeo Gabriel*« (Cith p. 67, drugi napjev-; VUK, 1; NAŠ III, 1); »*Svitla zora, Diva Marija* (Cith, p. 55; NAŠ, III, 20); »*Zdrava Divica Bogorodica*« (Cith, 62; NAŠ, IV, 18); »*Zdravo o Marija, zdenac slatkosti*« (Cith, 285; NAŠ, III, 23); »*Zdrava zviezdo Morska*« (Cith, 285; NAŠ, III, 19). — Iz tih bilježaka proizlazi zanimljiva činjenica da Kapušvarac 1730. godine još nije poznavao *Citharu octochordu*, ali je do 1737. godine već imao prilike do nje doći. To je moglo biti u Osijeku ili Iloku, u čijim se knjižnicama drugo izdanje Cithare i danas nalazi. Usputno dodajmo da se u iločkoj knjižnici čuvaju rukopisi Kapušvarčevih propovijedi.

13. J. Šitka, o. c., poglavlje »Izvori Babićevih pjesama«, str. 133. i dalje.

ne za intelektualce, u želji da ih pouče u, kako kažu, »korisnim stvarima«. Stoga i Babić, i Kapušvarac, nastoje pisati lijepim domaćim svakom razumljivim narodnim jezikom, što je posebna vrijednost njihova rada.[14]

Da je tu ipak prisutno i znatno više stvaralačkog rada, lako se zapaža usporedbom Babićevih i Kapušvarčevih tekstova: svaki je Kapušvarčev tekst u najmanju ruku podvrgnut slavonskoj jezičnoj redakciji uz zamjene ili potpune izmjene pojedinih izraza ili čitavih dijelova teksta, ili su to pak često vrlo slobodni prepjevi s manjim ili većim, ponekad čak s vrlo velikim proširenjima (katkad i do 12 kitica novog teksta)[15] Pa i sam Kapušvarac svoje tekstove u toku vremena u pojedinostima mijenja, dotjeruje, obogaćuje, kako se može utvrditi kad se usporedi sedam napjeva koji se nalaze u vukovarskom i u našičkom kantualu. Prema tome i taj skromni književni rad prije Relkovića trebalo bi pomnije proučiti i vrednovati.

Mnogo je teže odgovoriti na pitanje: na koje su se melodije pjevali Kapušvarčevi napjevi (to, uostalom, vrijedi u istoj mjeri i za Babićeve popijevke), jer je svega u 4 slučaja stavio i melodiju, dok svi ostali nemaju nikakvih naznaka koje bi upućivale na neku poznatu melodiju. Za tekstove koje je Kapušvarac preuzeo iz *Cithare* vjerujemo da je s njima preuzeo i ondje tiskane napjeve. Međutim, ni to nije posve sigurno, jer ima dokaza pronađenih u Zagrebu i Varaždinu da su franjevci iz *Cithare* preuzimali tekstove, ali su stavljali pod njih nove melodije. Napjevi pak iz *Babuše*, nekada općenito poznati (neki se navodno još i sada pjevaju po Dalmaciji) nama su ipak nepoznanice. Jedino po tekstovima u Jaićevoj pjesmarici,[16] odnosno u njegovu kantualu[17] zaključujemo da su se još u njegovo vrijeme u Slavoniji neki od njih doista pjevali, pa se tim napjevima već ranije mogao služiti Kapušvarac koji ih je možda upravo i uveo u Slavoniju.

Kapušvarčev rad na hrvatskoj pučkoj crkvenoj popijevci u Slavoniji značajniji je od njegovih glazbenih nastojanja. On je, koliko se može razabrati, bio među najranijim pregaocima Slavoncima koji su nakon tjeranja Turaka za Slavoniju činili ono isto što su u banskoj Hrvatskoj ranije radili pavlini, a čini se po najnovijim istraživanjima i Ladislavski franjevci. Iako su u Hrvatsku unosili pretežno popijevku susjednih nam naroda, oni su, stvarajući hrvatske tekstove, crkveno narodno pjevanje, a time i literaturu, bogatili lijepim tekstovima i melodijama, oplemenjivali ga, ne zaboravljajući uz to ni na vrijedno tradicionalno domaće pjevanje.

Sva ostala franjevačka glazba tog razdoblja svodi se na sačuvane jednoglasne mise, Te Deume i latinske napjeve.[18] Ta je glazba raznorodne provenijencije i nejednake vrijednosti: mise dolaze pretežno iz Italije, popijevke većinom iz nepoznatih latinskih pjesmarica. Samo sporadično nalazimo i dvoglasne mise i napjeve (još najviše u Kapušvarčevu požeškom kantualu

---

14. Isti, v. poglavlje VI. »Babićev jezik i stih«, str. 166. dalje.

15. Takav je primjer napjev »Koje čudo bi današnje«, gdje na 12 kitica izvornika Kapušvarac dodaje daljih 12.

16. Marian Jaić, *Vinac bogoljubnih pisama* (...), Budim 1827.

17. Isti, *Napivi bogoljubnih pisama* (...), Budim 1850. — U tom se kantualu nalaze sljedeći Babićevi napjevi: *»Veliko je sad veselje«* (p. 71, pisma IV) i *»Zdravo tilo Isusovo«* (p. 39).

18. Osim Kapušvarčeva našičkog kantuala (čiji je drugi dio bio namijenjen orguljaškoj glazbi, ali je ostao neizrađen osim početka s tumačenjima notnog pisma i znakova) ni u kojem se drugom od ranije spomenutih kantuala ne spominju orgulje ili bar postojanje nekog orguljaškog sveska tim vokalnim kantualima, što ipak ne znači da možda nisu postojali, ali tada sigurno ne i iluminirani, što je valjda i razlog da se nisu sačuvali. No jednako je moguće zamisliti da takve pratnje nije ni bilo, nego se pjevalo bez orgulja ili se pratnja ekstemporirala.

iz 1720),[19] ali to je dosta jednostavan kontrapunkt bez kompozicijski složenijih postupaka (imitacije, fugiranje, provođenje motiva i sl.) koji bi govorili o većoj skladateljskoj spremi i znanju autora.

Sredinom stoljeća pada snačajan i spomena vrijedan pothvat generalnog definitora i prijatelja pape Benedikta XIV *Josipa Jankovića* (? — — 1757). Kako bi liturgijsko glazbovanje po slavonskim samostanima podigao na višu razinu, on je 1750. godine u Veneciji naručio i propisao za sve slavonske i srijemske samostane potpuno identične kantuale (do sada ih je poznato 10), uz koje idu i posebne orguljaške knjige sa šifriranim basom (do sada su poznate 3).[20] U svakoj je od tih knjiga zapisan identičan tekst njegovih odredbi o upotrebi tih kantuala, o primjeni orgulja i pjevanju za vrijeme bogoslužja, što je vlastitom rukom potpisao i ovjerio svojim pečatom. Ti kantuali sadrže 13 jednoglasnih misa za različite svetkovine, 1 rekvijem i oko 3 Te Deuma. Te su kantuale, koliko se vidi, pisala tri pisara redovnika u samostanu San Francesco della Vigna u Veneciji u kojemu se ranije izobražavao i graditelj orgulja Petar Nakić (1694 — — 1767?). Jedan od tih pisara je *Joseph Maria Cordans* koji je prepisivao muzikalije i za dalmatinske samostane.[21]

U tim se odrednicama kreće i glazba lijepoga šarengradskog kantuala pod nazivom »*Liber secundus*« koji je također pisao u Veneciji ((1749) neki neutvrđeni pisar.

Svim je tim misama zajedničko veliko kraćenje liturgijskih tekstova, većinom izostavljanje Benedictusa kao i izvjesno tipiziranje izražajnog repertoara. Doduše, i u doba kada su te skladbe dospjele u Slavoniju, stilistički gledano, ta je glazba već ponešto konzervativna i u izvjesnom smislu s aspekta evropske suvremenosti dosta anahronistička. Uza sve to, zbog specifičnih prilika u Slavoniji, ona je kao pojava vrlo važna: u doba kada još jedva koji samostan u Slavoniji ima makar samo male orgulje (takve se spominju 1710. u Našicama,[22] 1718. u Velikoj,[23] 1730. u Slav. Požegi[24], 1732. u Vukovaru[25], 1740. u Slav. Brodu[26] i 1762. u Osijeku[27]), ta je glazba dokaz povezanosti naših samostana sa svojom braćom i njihovom glazbenom kulturom u matičnoj zemlji Italiji. Iz tog čina rezultira i drugi: ne samo da se ta glazba s mnogo napora preko Dalmacije i Bosne prenosi u Slavoniju već i glazba koja se stvara u Dalmaciji i Slavoniji nosi jasno prepoznatljive značajke svima zajedničkoga franjevačkog habitusa. Ta je glazba potpuno okrenuta veličanju liturgijskog čina, ali mu se ne nameće

---

19. Sporadično se susreću i dvoglasne glazbe, tako u Vukovarčevu kantualu jedna dvoglasna misa (fol. 63—74) i dvije antifone (fol. 94^{v} — 96), a i u Kapušvarčevu veličkom kantualu, gdje ima čak pet misa (3 rekvijema i 7 antifona i popijevki u jednostavnom dvoglasju).

20. Sačuvani su kantuali koji nose imena sljedećih samostana (postojećih i dokinutih); Slavonska Požega, Slavonski Brod, Bač, Stara Gradiška, Osijek, Vukovar (i svezak orgulja), Šarengrad, Ilok, Velika (i svezak orgulja) i jedan bez naslovne strane (vjerojatno Đakovački) s orguljama.

21. Za sada znamo za dva Cordansova kantuala (on je svoje ime zapisao u vinjeti naslovne strane), osječki i iločki, koji imaju i svoje redne brojeve II. i IV, što znači da ih je Cordans ispisao najmanje četiri, koji se možda nalaze u kojem mađarskom samostanu.

22. Cvekan, *Franjevci u Albinim Našicama*, 89.

23. Cvekan, *Velika*, Velika 1982, 92. i pismeno saopćenje.

24. Prema pismenoj obavijesti o. Paškala Cvekana uz citat iz samostanskog inventara iz 1730. godine.

25. Cvekan, *Franjevci u Vukovaru*, Vukovar 1980, 83.

26. Orgulje su nabavljene u Grazu. Usp. Rudolf Horvat, *Slavonija*, I, 41. God. 1777. dovezli su u Brod orgulje iz Čuntića, a 1836—38. postavljali su orgulje kupljene u predgrađu Taban u Budimu i gradili nove dijelove braća franjevci na čelu s Ignacijem Lehnerom. — Usp. P. Cvekan, Braća franjevci graditelji orgulja u 19. stoljeću. *Sv. Cecilija* 1973, 4, 102.

27. Josip Bösendorfer, Diarium (...), *Starine* JAZU, knj. 35, Zagreb 1916, 33.

kao dominantna umjetnička komponenta, a uz to je rastočena utjecajima i natruhama svjetovnjačke, osobito operne glazbe. Taj asketizam i ta jednostavnost svojstveni su u jednakoj mjeri Kapušvarčevim misama u Slavoniji kao i onaj Petra Kneževića u Dalmaciji, kod kojega se do te mjere ne probijaju okviri u redu već ustaljenih normi, pa je teško lučiti do koje je granice Kneževićeva misa uopće originalna, njegova ili je rađena prema određenom predlošku, ili je čak prepisana.

Kako je pjevanje u slavonskim samostanima bio glavni oblik liturgijskoga glazbenog izražavanja (spomenuto je da u početku orgulje posjeduju rijetki samostani, a neka druga glazbala spominju se 1730. godine jedino u Slav. Požegi),[28] razumljivo je da su franjevci mnogo polagali na valjanu izobrazbu podmlatka u koralnom pjevanju, a izobrazba se vršila po Guidonovom sistemu. U tu se svrhu služilo provjerenim glazbenim udžbenicima donesenim u 17. i 18. stoljeću iz Italije (ima ih u svakoj knjižnici često i po više primjeraka),[29] a i studenti pišu vlastita skripta (jedna iz 1765. godine sačuvana su u knjižnici u Brodu, a pisao ih je student Marko Orovčanin prema predavanjima o. Jurja Mirkovića).[30] Čak i u Lanosovićevo vrijeme taj se rad jako cijeni pa o pjevanju piše Ivan Velikanović u nekim poglavljima upućenja,[31] a zabilježeno je da je *Josip Pavišević* (1770) napisao prvi naš udžbenik koralnog pjevanja na hrvatskom jeziku, koji je, kako se čini, na žalost izgubljen.[32]

Novo razdoblje, Lanosovićevo, započinje ulaskom slavonskih samostana u sklop novoosnovane Kapistranske provincije (1757). Uz mnoge druge unutrašnje promjene podosta se mijenja i slika glazbenih nastojanja u redu. Glazbeni je život u mađarskim samostanima, kao i općenito u vjerskim krugovima Monarhije u to vrijeme, napredniji i suvremeniji nego dolje na slavonskoj Granici ili u Dalmaciji, a pogotovu u turskoj Bosni. U mađarskim samostanima tada već sigurno postoje dobre orgulje, a jednako i dobro i suvremeno školovani orguljaši i zborovođe. Redovnicima se dopušta bavljenje ne samo crkvenom, kao ranije, nego i svjetovnom glazbom, pa mnogi od njih sviraju i na drugim instrumentima. Svečanije se mise i blagoslovi obavezno izvode uz pratnju gudačkih ili duhačkih instrumenata, već prema mogućnostima pojedinih samostana, iako se o nekom pravom orkestru, kao u svjetovnim crkvama, ne može govoriti.

---

28. Inventar iz 1730. godine ima zabilješku: Na koru organ 1, Trumbete 2, violine 2«, podatak P. Cvekana.

29. Udžbenici koji su nađeni po franjevačkim knjižnicama: 1. *Giovanni d'Avella*, Regole di Musica (...), Rim 1657 /samostan Našice (2 kom.)/; 2. *Anonim*, Clavis cantus ecclesiastici seu modus intonandi et cantandi (...), Rim 1661 /Osijek (1); 3. *Fabrizio Tettamanzi*, Breve metodo per fondatemente e con facilità apprendere il canto fermo (...), Milano 1686 /Slav. Brod (3), Bač (1), Našice (2)/; II. izdanje Milano 1706 /Slav. Požega (1)/; IV. izdanje Milano 1756 /Slav. Brod (1)/; 4. *Andrea di Modona*, Canto harmonico (...). Modena 1690 /Ilok (1), Našice (2)/; 5. *Giuseppe Frezza d'alla Grotte*, il cantore ecclesiastico (...), I. izdanje Padova 1898 /Našice (1)/; III. izdanje Padova 1733 /Bač (1)/; 6. *Francesco Gasparini*, L'armonico pratico al cimbalo, II. izdanje Venezia 1715 /Slav. Požega (1)/; IV. izdanje Bologna 1722 /Našice (1)/; 7. *Johann Joseph Fux*, Gradus ad Parnassum (...), I. izdanje Wien 1725 /Bač (1)/.

30. Rukopis u franjevačkoj glazbenoj knjižnici sign. C — R 53 pod naslovom: »Fundamenta cantus Gregoriani seu Ecclesiastici Patris Fris Marci Orovcsanin studentis in 3tium annum Theologiae descripta in Novitiatu anno Milesimo 7ptingentesimo sexagisimo (!) 5to (=1765) sub Rendo Patre Georgio Mirkovich actuali tunc magistro novitiorum.«

31. Ivan Velikanović, *Upućenja katoličanska*, Osijek 1788. Usp. Sebastijan Golenić, O pjesmarici Marijana Jaića, *Sv. Cecilija* 1973. 4, 99.

32. Podatak u J. Jakošića o djelu Josipa Paviševića pod naslovom »Doctrina cantus figuralis seu recta et perfecta semita ad cantu figuralem,« uz izričitu napomenu da je djelo pisano na hrvatskom jeziku. Prema naknadnom upozorenju prof. Marije Malbaše, izgleda da djelo nije nikada tiskom objavljeno a nipošto kod Divalda u Osijeku, pa ga ona nije ni uvrstila u svoju bibliografiju. Prema tome moj navod u IZVJEŠTAJU str. 73, bilješka 27. ne bi bio točan.

Da se i slavonski franjevci u svojoj širini u odnosu prema životu okreću i svjetovnoj glazbi, da se u dokolici nesmetano njome bave i razonode, svjedoči u Osijeku sačuvani dragocjeni sveščić svjetovnih popijevki anakreontskog sadržaja na njemačkom jeziku pod naslovom »*Tafel-Confect*«, tiskan kod Lottera u Augsburgu (1733), čiji je anonimni autor u stvari poznati njemački daroviti benediktinski skladatelj *Johann Valentin Rathgeber* (1682—1750). Značajnim mi se čini da se taj primjerak nalazio u posjedu *Josipa Pavišević*a, kako je vlastoručno zabilježio na svesku.[33]

Novi se duh dobro može pratiti zahvaljujući sačuvanim vrlo vrijednim rukopisnim muzikalijama u knjižnici Brodskog samostana koje velikim dijelom potječu iz sedmog i osmog desetljeća 18. stoljeća. Među skladbama, još uvijek najvećim dijelom anonimnih skladatelja, ipak nalazimo radove dvojice potpisanih i do sada najranijih slavonskih poznatih franjevačkih skladatelja prezimenom *Kellerer*. Prvi, *Kristofor Kellerer* (1742—1790),[33a] inače poznat kao profesor i pisac više teoloških knjiga, bio je i kao glazbenik vrlo dobro obrazovan, što možemo zaključiti po sačuvanom primjerku iz njegova posjeda znamenitog štampanog udžbenika kontrapunkta i fuge *Johanna Josepha Fuxa* (1660—1741) pod nazivom »Gradus ad Parnassum«, čije se prvo izdanje (1725) s Kellererovim potpisom sačuvalo u knjižnici samostana u Baču (za sada u Brodu). Dvije u Brodu sačuvane crkvene popijevke (»Arije«) za glas ili dva glasa i orgulje »oca Christophora«[34] mogu biti samo njegove. Drugi je skladatelj o. *Karlo Kellerer* (biografski podaci nepoznati), koji se već samosvjesno potpisuje punim imenom kao autor, dakle skladatelj, i organist, ostavio je jedan duet uz pratnju violina i orgulja, ali i jedan mali gudački kvartet (možda bi ga trebalo nazvati divertimento), koji je za sada u gornjoj Hrvatskoj najranije poznato sačuvano kod nas napisano komorno djelo (oko 1770).[35]

Baš u Slavonskom Brodu u to vrijeme marljivo prepisuje brojne muzikalije o. *Kuzma Vučka*, koji između 1767. i 1769. godine boravi u Brodu, a potom u drugim samostanima, najviše u Baču.[36] Repertoar koji je prepisivao vrlo je bogat i raznolik oblicima: sadrži dvadesetak misa za jedan ili dva glasa (to može biti i dvoglasni zbor) i orgulje, ali i uz pratnju violina; nadalje tu ima vespera, ofertorija, nježnih pastorela punih božićnjeg ugođaja i »arija«. Ta bogata raznolikost nije samo karakteristična za

---

33. Neobično je znakovito i simpatično da je Josip Pavišević uza sve svoje značajne teološke spise i ostale važne djelatnosti sačuvao smisao za humor autentičnog Slavonca i pribavio si (i sigurno u veselom društvu pjevao) te zgodne društvene popijevke. O Paviševićevu vlasništvu svjedoči njegov vlastoručni zapis na naslovnoj strani sveščića: »Ad Usum P. F. Josephi Pavissevich Lectoris Generalis.« Usp. Šaban — Blažeković, IZVJEŠTAJ, str. 76—77. — Taj je sveščić u Jugoslaviji do sada jedini poznati primjerak. — *Valentin Rathgeber* ide u red značajnih njemačkih skladatelja baroka koji je ostavio velik opus različitih crkvenih a dijelom i svjetovnih skladbi, koje su naišle na mnoge nasljedovatelje. Njegova je biografija više nego neobična: ušavši 1707. godine u benediktinski red, odjednom ga 1729. godine obuzima nesavladiv lutalački nemir pa je bez dozvole crkvenih vlasti pobjegao iz samostana i punih devet godina, ostavši uvijek redovnikom, lutao Njemačkom, da bi se 1738. godine napokon smirio i vratio u svoj samostan, izdržao sve kazne i izvršio pokoru, ostavši do kraja života smiren i discipliniran. U tom je razdoblju lutanja imao dragocjenu podršku svog vjernog prijatelja tiskara Lottera u Augsburgu, koji je i najvažniji izdavač njegovih djela. Pod nazivom *Tafel-Confect* Rathgeber je izdao (uvijek anonimno) 3 sveska svjetovnih zabavnih društvenih popijevki, a taj je žanr naišao na vrlo mnoge nasljedovatelje. — Usp. MGG XI, 1963, članak J. Krautwursta.

33a. Sažete biografske podatke donosi E. F. Hoško, *Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću*, zbornik KAČIĆ X, Split 1978, 167. Prema nekrologiju vukovarskog samostana Hoško bilježi »Kellerer je također bio glazbeni stvaralac, skladatelj i vrstan pjevač.«

34. Glazbena zbirka, sign. C — R 49 i 50.

35. Ista zbirka, sign. C — R 38 i 60.

36. P. Cvekan, pismena saopćenja. V. umro u Đakovu 1800.

brodski samostan nego u istoj mjeri i za Osijek i za još koji od slavonskih samostana.

Baš u Lanosovićevo vrijeme zbivaju se zamašne promjene u crkvenoj glazbi s povijesno dalekosežnim posljedicama. Reformatorska politika carice Marije Terezije i Josipa II. smišljeno ide za tim da se suzbije, potisne i odstrani u crkvama uvriježeni bujni sjaj baroka, s pompom i glazbom prenatrpanom bogoslužjem. Drastično se zabranjuju izdaci za glazbenike, a umjesto toga uvodi se jednostavna i običnom puku bliska misna popijevka, lako shvatljive melodike i teksta na narodnom jeziku, koju umjesto ranije kompliciranih i samo glazbenim stručnjacima dostupnih misa sada kolektivno pjeva puk isključivo uz pratnju orgulja. Po nalogu carice pišu se i objavljuju, te dekretima naređuju takozvane »Sing—Messe«, koje se — izričito se naglašuje — imaju sastavljati na narodnim jezicima.[37]

I tako se suočavamo s paradoksalnom pojavom: dok se, s jedne strane, naglašeno širi germanizacija uvođenjem njemačkog jezika kao uredovnoga u građanskom životu i vojsci, dotle, s druge strane, dolazi do poticanja stvaranja i širenja liturgijskog pjevanja na narodnom jeziku. Ipak, zabranjujući starije samostalne crkvene obrede pojedinih biskupija (tada prestaje i stari zagrebački obrednik), zabranjuju se i sve starije pjesmarice pa i naša popularna *Cithara octochorda.*

Kako u Hrvatskoj u to doba više nema isusovaca a doskora ni pavlina, dakle redova koji su se ranije bavili crkvenom popijevkom na narodnom jeziku, otvara se u tom času franjevcima kao jedinom u nas postojećem redu najširа mogućnost djelovanja na tom polju, kojemu izazovu oni najspremnije odgovaraju. Praćenje je toga važnog rada na žalost vrlo oteščano, jer franjevci do 1827. godine ne objavljuju tiskom ni jednu svoju pjesmaricu, pa se taj rad rasuo po brojnim rukopisnim sveščićima ili zbirčicama tekstova kojih se može naći u svakoj knjižnici, a dijelom su i pogubljeni. Uvodeći nove napjeve, franjevci su običavali tiskati letke s notama i tekstom, a na tome je radio i Lanosović. Jedan se takav letak iz 1786. godine spominje kao njegov,[38] a kao njegova se spominje i jedna misna popijevka za graničarske vojnike iz 1778. godine.[39] Također jedan letak slučajno otkriven u arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu sadrži napjev s notama »Višnji, višnji, Kralju«,[40] koji je preveden iz »dijačkog« (latinskog jezika, kako je na letku naznačeno), a to je već raniji iz franjevačkih pjesmarica poznati napjev »Chare, chare Jesu«.

---

37. Hans Hollerweger, *Die Reform des Gottesdienstes zur Zeit des Josephinismus in Österreich.* Regensburg 1976.

38. Marijan Lanosović, *Cantio Illyrica normalis sub Missa cantari solita.* Essekini 1786. — Usp. Malbaša, Osječka bibliografija I, br. 113. (primjerak je poznat samo iz literature). Hoško smatra da se radi o *zbirci* popijevaka i kaže »... također je sabrao zbirku pjesama koje se običavaju pjevati kod mise«, što možda ipak nije sasvim točno. Usp. Hoško, Franjevačka visoka filozofska škola u Slavonskom Brodu, *NOVA ET VETERA,* revija za filozofsko-teološke i srodne discipline, Sarajevo 1977, god. XXVII, sv. II, 93.

39. U Malbašinoj bibliografiji na str. 33. navodi se pod br. 62. Lanosovićeva popijevka *»Cantus de militibus confiniariis Slavoniae in Versibus Illyricis Essekini 1778«,* citirajući prema Jakošićevu podatku. Međutim, još 1753. godine tiskana je u Beču po nalogu carice Marije Terezije u obliku letka *»Popevka od treh chinov Vere, Uffanya, i Lyubavi, koju iz zapovedi Preszvetle Czeszaricze, i Kralyicze Vojaki pod szvetum Messum popevaju«* koja je bila pisana na kajkavskom govoru. (Usp. L. Šaban, Misna popijevka carice Marije Terezije za vojnike u Hrvatskoj iz 1753. godine, *Sv. Cecilija* 1982, 3, 56—58). Tu sam popijevku nešto kasnije pronašao i u Jaićevim *Napivima* (str. 28, II. pisma), čiji je tekst sada na slavonskom govoru i mjestimično popravljen, a donekle i melodija. Nije li možda to ta Lanosovićeva pjesma za vojnike, ustvari redakcija bečkog napjeva iz 1753, godine, prema tome nikakav originalni rad?

40. Nalazi se u arhivu Hrvatskog glazbenog zavoda, skupina NABAVKE, kuverta RIJETKOSTI.

Na osnovi tih elemenata zaključujemo da franjevci i sada slijede svoje ranije usvojene postupke pa strane tekstove prerađuju, prepjevavaju popularne latinske napjeve, dakle čine sve ono što se zna o radu pavlina kao i sastavljača *Cithare octochorde*. Nije isključeno, čak je vrlo vjerojatno, da su neki napjevi i potpuno originalni samostalni pokušaji (za Kristofora Kellerera zapisano je da je sastavljao takve napjeve), a kasnije su ih nastavljali Marijan Jaić i Fortunat Pintarić.

Prema svemu što je izloženo vidi se da sredina u kojoj djeluje Lanosović nalikuje glazbenoj košnici: redovnici aktivno muziciraju, i to dobro muziciraju, čak su pozivani da drugdje uveličavaju svečanosti svojom svirkom i pjevanjem. Podatak u kronici samostana u Osijeku kazuje da su 1773. godine poslali iz samostana na pontifikalnu misu u Đakovo 3 pjevača, 2 guslača i svog orguljaša (to je bio jamačno Cecilijan Ockl).[41] Ali franjevci rado muziciraju sami za sebe, kako se može zaključiti po brojnim sačuvanim muzikalijama komorne i solističke instrumentalne glazbe (gudački triji, kvarteti, kvinteti, sastavi s flautom, solo komadi za klavir itd.). Ti nas podaci raduju jer ukazuju na položaj koji zauzima glazba u samostanskom kulturnom životu u Lanosovićevo vrijeme. Dalja istraživanja nedvojbeno će još mnogo toga otkriti.

Ipak, posebnu našu pohvalu zaslužuje kontinuirani rad franjevaca, njihovo neumorno nastojanje da pruže puku obilje crkvenih pjesama na narodnom jeziku. Ako u Lanosovićevo vrijeme i nema više jedne središnje ličnosti kao što je ranije bio Kapušvarac, ako se i ne pišu više kićeni rukopisni kantuali i zbornici, ipak se to nastojanje u tadašnjim političkim i kulturnim prilikama s nacionalnog stajališta ne može dovoljno visoko ocijeniti. Ta su nastojanja bez dvojbe mnogo pridonijela da naš puk na Granici nije u tolikoj mjeri podlegao germanizaciji kao u nekim drugim sredinama.[42]

Stoga, zaključujući ovaj kratki prikaz, možemo mirne savjesti reći: da franjevci i nisu u glazbenom životu Slavonije ništa drugo dali do tih popijevki — a dali su, znamo, i te kako mnogo — samim tim zaslužili bi časno mjesto u povijesti hrvatske glazbene kulture 18. stoljeća.

———————

41. Marija Malbaša, Glazbeni život u Osijeku, *Osječki zbornik*, IX—X, Osijek 1965, 141.

42. Čini mi se da nije bez značenja i zaslužuje da se na to upozori da u glazbenom arhivu samostana u Slavonskom Brodu ne nalazimo ni jedan jedini rukopisni zapis neke popijevke s njemačkim tekstom, što je vrlo značajno uzmemo li da je Slavonski Brod bio jaka pogranična austrijska utvrda s pretežno njemačkim časnicima i njihovim obiteljima.

GRADUS
AD
PARNASSUM,
Sive
MANUDUCTIO
AD
COMPOSITIONEM MUSICÆ REGULAREM,
Methodo novâ, ac certâ, nondum antè tam exacto ordine in lucem edita :

Elaborata à

JOANNE JOSEPHO FUX,

Sacræ Cæſareæ, ac Regiæ Catholicæ Majeſtatis CAROLI VI. Romanorum Imperatoris

SUPREMO CHORI PRÆFECTO.

VIENNÆ AUSTRIÆ,
Typis Joannis Petri Van Ghelen, Sac. Cæſ. Regiæque Catholicæ Majeſtatis Aulæ-Typographi, 1725.

Naslovna stranica znamenitog udžbenika kontrapunkta J. J. Fuxa *Gradus ad parnassum.* Beč, 1725. (Knjižnica Franjevačkog samostana u Baču, sign. C—R 4)

II

PEDAGOŠKI I KRONIČARSKI RAD